

TABULA

Noves projeccions visuals i conceptuals sobre el retaule de sant Esteve de Granollers

RASA

Des de sempre he sentit que Art i Cultura estaven units... i no la meva cultura personal o del meu país, sinó la que és viva sempre, l'*Anima Mundi*, la que no té present ni passat ni futur, la que és sempre, la que està connectada; l'art, la pintura, la música, la poesia, són eines que obren portes invisibles vers la comprensió del món i d'un mateix cada cop més àmplies, més obertes, més alliberadores, sense límits, universals (ni temps ni espai). Tot està unit com una xarxa i tot s'intercomunica; la comunió i la fraternitat.

Fina Miralles, *Del Natural*

Tabula rasa planteja, des del seu títol, un joc de paraules entre la idea d'un nou començament —la locució clàssica *tabula rasa* ('pissarra en blanc') remet al fet de partir des de zero, al·ludint a les tauletes de cera amb què escrivien els romans i que es reutilitzaven aplicant-hi escalfor— i la mateixa paraula llatina *tabŭla*, que, descontextualitzada, es tradueix com a 'taula' o 'tauló'. Així, amb l'exposició a Granollers que celebra el *retorn* de les *taules* del retaule de sant Esteve, proposem quelcom *nou*: si en els darrers anys la mostra permanent s'ha fornit de diàlegs de l'art contemporani amb altres èpoques, ara s'articula amb peces compreses entre els segles XV i XVIII. També el subtítol sintetitza la línia expositiva, tot anticipant que a partir del retaule es duen a terme projeccions tant visuals com conceptuals —associacions, narratives i exploracions, en definitiva— que suggereixen una mirada contemporània, lligada a les metodologies i els compromisos propis dels discursos del nostre temps, i en sintonia amb les apostes que caracteritzen el Museu de Granollers.

El cor de l'exposició *Tabula rasa* és el retaule de sant Esteve, obra del grup Vergós, Joan Gascó i el mestre de l'Alliberament de Galceran, d'entre la segona

meitat del segle XV i inici del XVI. Conjunt emblemàtic per a la capital del Vallès Oriental, d'on és originari, actualment és propietat del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC, Barcelona) després de la seva venda l'any 1917 per obtenir fons per a la construcció de l'Hospital de Granollers. L'actual préstec de bona part de les taules que componen aquesta joia del gòtic català motiva l'exhibició conjunta amb una acurada selecció d'obres prou desconeguda del fons del Museu de Granollers, que abasten l'art baixmedieval i d'època moderna, agrupades a partir de dos fils discursius: la història de sant Esteve entrellaçada amb alguns dels conceptes clau entorn dels quals pivota el pensament contemporani, sempre esperonant-nos, com són la feminitat —aquí invocada a través de Maria Zambrano—, la responsabilitat —segons Hannah Arendt—, l'aura de l'obra d'art —amb Walter Benjamin—, la defensa de la llibertat —per Rafael Argullol—, el poder de la paraula —amb Italo Calvino—, l'empatia envers l'altre —segons Emmanuel Lévinas—, l'assumpció del cos propi —per Manel Clot— i la necessitat de creure —amb Zygmunt Bauman.

Tabula rasa posa en alça i celebra l'acollida al Museu de Granollers del retaule de sant Esteve, un dels conjunts preeminents de l'art català, i dona a conèixer tant a la ciutadania de Granollers com als seus visitants una tria dels millors exponents dels fons de pintura sobre taula i tela, escultura, armes i objectes de diversa índole, destacant-ne la permanència al llarg dels segles i la capacitat inalterable per parlar-nos tant del seu temps com del nostre —al llibre *La gana de l'artista*, Antoni Llena ens fa avinent que «si progrés vol dir "avançar", el de l'artista consisteix a "tornar", val a dir: a engrunar la realitat des de la intuïció del tot». L'exposició ens convida, doncs, a descobrir la bellesa i la rellevància d'aquest patrimoni mitjançant un conjunt de relacions en què el passat i el present s'uneixen i ens interpel·len per fer de nosaltres, aquí i ara, els veritables protagonistes.

Àmbits expositius

Tot seguit presentem els vuit àmbits expositius en què s'organitza la mostra temporal de llarga durada *Tabula rasa* de la Sala 1 del Museu de Granollers. Deixant de banda l'àmbit dedicat al retaule de sant Esteve, la resta d'àmbits es componen d'una selecció d'obres i dos textos. El primer, en al·lusió a la vida del sant, es relaciona amb cadascuna de les vuit taules dedicades a sant Esteve al retaule de Granollers —les sis de conservades i també les dues sobre les quals els experts basteixen hipòtesis—, fonamentat i elaborat a partir de textos clàssics i estudis hagiogràfics. El segon text, extret dels escrits de pensadores i pensadors fonamentals, dibuixa la línia temàtica contemporània sobre la qual tant la història i el retaule de sant Esteve com les obres seleccionades ens desafien a continuar dialogant.

Una de les fonts de coneixement dels atributs, iconografia i vida dels sants és la *Llegenda àuria* de Jacopo da Varazze, recopilació de textos que des de l'Edat Mitjana, ens ha donat les claus per a aproximar-nos a la història de sant Esteve.

1. LA FEMINITAT

El naixement de sant Esteve

Iconogràficament, el *Naixement i suplantació de sant Esteve* nounat pel diable, del retaule de Granollers, representa un àmbit domèstic on les protagonistes són les dones. La taula suggereix la rellevància de la feminitat en la vida del sant i el seu poder socialment transformador, des de les relacions maternofilials fins a les qüestions de gènere.

Si féssim un estudi detallat, a través de la història, trobaríem que la dona és la medidora entre el regne dels valors i la modesta realitat social [...] La dona és el factor fonamental en aquest treball lent de creació d'una ànima col·lectiva. La que ens ha unit amb el passat, amb el terra, amb els costums i aspiracions del grup humà, i que a poc a poc defineixen els valors específics del grup.

María Zambrano, *La aventura de ser mujer*

2. LA RESPONSABILITAT

L'ordenació de sant Esteve al diaconat

La taula de *l'Ordenació de sant Esteve al diaconat* mostra dos moments de la vida del sant en què la llum triomfa sobre la tenebra gràcies a la formació i l'assumpció crítica de les responsabilitats: a la dreta, Julià venç els dubtes i acull a casa el nadó que troba a les portes, el cria i en fa l'home de profit que, a l'esquerra, com en un nou baptisme, és ordenat diaca.

La manca de pensament —la temeritat descurada, la desesperada confusió o la complaent repetició de «veritats» que s'han tornat trivials i buides— em fa l'efecte que pertany a les característiques més remarcables del nostre temps. Proposo, al capdavall, una cosa ben simple: res més que pensar sobre allò que fem.

Hannah Arendt, *La condició humana*

3. L'AURA DE L'OBRA D'ART

La glorificació de sant Esteve

El nom *Esteve* etimològicament té el significat de 'corona'. En aquest sentit, la *Llegenda àuria* explica que sant Esteve és «corona» en tant que protomàrtir, «norma» per la seva exemplaritat i santedat, «perseverant» en la predicació i «infatigable» en l'exercici del seu ministeri. L'exaltació de sant Esteve es fa evident en la taula de la *Glorificació*, amb els deu apòstols que l'homenatgen, i amb l'esclat de l'or —associat simbòlicament a la glòria divina—, que ens parla de reconeixement i de legitimitació d'una posició guanyada amb mèrits propis.

Les obres d'art més antigues sabem que van sorgir al servei d'un ritual, al començament màgic i després religiós. Ara bé, és de decisiva importància que aquest mode d'existència auràtic [«amb aura»] de l'obra d'art mai no es deslligui del tot de la seva funció ritual. O, el que és el mateix: el valor únic de l'obra d'art «autèntica» es fonamenta en el ritual en què va adquirir el seu valor d'ús primer i original. Aquesta fonamentació, per més intervinguda que estigui, segueix sent encara reconeixedora com a ritual secularitzat fins i tot quan l'obra d'art es posa al servei de la bellesa en els contextos més profans.

Walter Benjamin, *L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica*

4. LA DEFENSA DE LA LLIBERTAT

L'alliberament de Galceran de Pinós

La font llegendària de l'*Alliberament de Galceran de Pinós* narra com aquest noble català fou miraculosament alliberat del seu captiveri per la intercessió de sant Esteve. La persecució a causa de les dissidències religioses i l'ús de la violència per coartar la llibertat de pensament i d'acció es posen de manifest amb Galceran quan sant Esteve obra el prodigi i trenca les cadenes de la submissió i la possessió.

Perquè la llibertat col·lectiva pugui ser real, primer ha de respectar la llibertat de l'individu, la llibertat d'expressió, la llibertat de consciència i la llibertat de pensament. En cas contrari, si no es respecta l'individu, continuarà essent una llibertat imposada i tard o d'hora desembocarà en una violència generalitzada.

Rafael Argullol, *Las pasiones según Rafael Argullol*

5. EL PODER DE LA PARAULA

La disputa amb els fariseus a la Sinagoga

Els enemics de sant Esteve sovint l'ataquen amb debats públics i amb calúmnies. Ell, però, amb l'ajuda divina i el poder de la paraula —recordem la saviesa i l'eloqüència dels seus discursos—, sempre en surt triomfant, com es relata en els episodis de la disputa amb els fariseus a la Sinagoga o bé en el de la presentació davant del Sanedrí, que bé podrien haver format part del retaule de Granollers.

La paraula uneix el rastre visible a la cosa invisible, a la cosa absent, a la cosa desitjada o temuda, com un pont fràgil d'ocasió construït sobre el buit. Per això considero que l'ús just del llenguatge és el que permet acostar-se a les coses (presents o absents) amb discreció i atenció i compte, amb el respecte d'allò que les coses (presents o absents) comuniquen sense paraules.

Italo Calvino, *Lliçons americanes*

6. L'EMPATIA ENVERS L'ALTRE

La lapidació de sant Esteve

Malgrat que al retaule de Granollers no hi conservem cap peça que descriu el martiri de sant Esteve, segons la *Llegenda àuria* és acusat injustament de blasfèmia i condemnat a ser lapidat. Mentre l'apedreguen cruelment, sant Esteve encara prega pels seus botxins, en un acte de summa empatia i generositat, ben proper al de Crist, que durant la seva Passió també demana a Déu pels qui l'han crucificat.

La vulnerabilitat és l'obsessió per altri o l'apropament vers altri. [...] Apropament que no es redueix ni a la representació d'altri ni a la consciència de la proximitat. Sofrir per altri és tenir-lo a càrrec, suportar-lo, ésser al seu lloc, consumir-se per ell.

Emmanuel Lévinas, *Humanisme de l'altre home*

7. L'ASSUMPCIÓ DEL COS PROPI

La invenció del cos de sant Esteve

Del llatí *inventio* ('descobriment'), la *Invenció del cos de sant Esteve* fa referència a la troballa miraculosa de les seves despulles. Quatre-cents anys després de la seva mort, el mateix Gamaliel, que el va enterrar devotament, s'apareix al prevere Lluçà i li anuncia on trobarà el cos del sant, que es distingeix per les roses vermelles que l'acompanyen, i per una aroma tan dolça i tan benèfica que guareix tota una multitud.

E: El cos és un instrument de tortura que portem sobre nostre.

G: Goig, no pas esperança.

H: ¿Habrà vida antes de la muerte?

J: Je ne savais pas que l'amour c'était une maladie.

Q: Qué puedo hacer con lo que resta de mi cuerpo.

V: VERSCHMERZEN: superar el dolor.

Manel Clot, selecció de l'abecedari del *Musée des phrases*

8. LA NECESSITAT DE CREURE

La princesa Eudòxia davant la tomba de sant Esteve

La princesa Eudòxia va ser posseïda pel diable, que va advertir que no sortiria del seu cos fins que les restes de sant Esteve no fossin traslladades a Roma. Davant la tomba del sant, i acompanyada pels seus pares, es produeix la salvació miraculosa sobre la possessió demoníaca. Eudòxia encarna la necessitat humana de creure i evidència, sigui mitjançant la fe, la superstició o altres paradigmes, que la creença comporta un treball conscient sobre el cos i l'ànima.

Els nostres són temps dolents per a qualsevol fe, sagrada o secular, per a la fe en la Providència, en una Cadena Divina dels Éssers, tant com per a la fe en una utopia mundana, en una societat perfecta del futur. La nostra època no és hospitalària amb la confiança ni, més en general, amb els objectius i esforços a llarg termini, a causa de l'evident transitorietat i vulnerabilitat de tot (o de gairebé tot) el que compta en la vida terrenal.

Zygmunt Bauman, *La societat individualitzada*

Comissariat
Laura Cornejo
Pere Parramon

Direcció i coordinació
Glòria Fusté

Producció tècnica
Marc Guàrdia
Imma Saurí
Teresa Sorribas
Tina Perarnau

Disseny gràfic
Eumo_dc

Documentació
Guillem Gasulla
Abraham Giralvés

Restauració
Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya (CRBMC)
Laboratori de conservació-restauració de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona

Conservació preventiva
ArtCare

Producció i Muntatge
Francesc Alarcón
Art doca
Croquis

Retolació
Cassany Designe

Transport
Feltro Divisione Arte
SIT

Assegurança
Badia corredoria d'assegurances, SA

Assessorament lingüístic i correcció
Marina Miralles

Atenció al públic
MagmaCultura S.L.

Agraïments
El Museu de Granollers vol agrair a totes les persones i institucions que amb la seva col·laboració han fet possible l'exposició. D'una manera especial volem manifestar l'inestimable suport rebut i la tasca desenvolupada per l'equip del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) i el seu director Pepe Serra.

Exposició del 12 de novembre de 2022
al 31 de desembre de 2023

Sala 1
Museu de Granollers

Amb el suport de: